Journal of Decisions & Operations Research

Volume 5, Issue 4, Winter 2020

Journal of Decisions and Operational Research

www.journal-dmor.ir

Journal of Decisions & Operations Research, Volume 5, Issue 4, Winter 2020, Page: 492-509

The Improved Qualitative Content Analysis Process Framework Using Meta Synthesis Approach Subject of Study: Upstream Documents Analysis Related to the Strategic Plan Development in Payame Noor University

Mohammad Reza Nasiri [1*], Mohammad Saeed Jabalameli[2], Ali Reza Aliahmadi[3]

[1] PhD Student of Industrial Engineering, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

[2] Professor, Faculty of Industrial Engineering, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

[3] Professor, Faculty of Progress Engineering, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Abstract

The Qualitative Content Analysis (QCA) as one of the qualitative research methods is a set of techniques used to analyze and clarify textual data. In the subject literature, several processes have been introduced to implement this approach, since the variety and multiplicity of used steps, have made it difficult to select the appropriate process. Due to the lack of observation of a study that explores and summarizes various processes, here, along with introducing and reviewing some of the most important presented processes, by summarizing and refining the steps used, an improved process framework for implementing it is presented. In order to provide an improved process framework, the Meta Synthesis Method (MSM) has been used. The proposed process framework that consists of six main steps and sixteen sub-steps, as compared with other common processes, takes advantages such as having the helpful steps and sub-steps used in previous processes, eliminating unnecessary sub-steps, more specific sequencing between steps and sub-steps, and finally, creating two-way relationships and giving feedback between steps that enhance the simplification, flexibility and reliability of the process and its findings. Subsequently, as a case study, in the process of developing strategic planning of Payame Noor University, in the development of directional pillars, the related upstream documents were analyzed using the proposed process and the results were approved by the team of related experts.

Keywords: Qualitative content analysis, Meta synthesis method, Strategic planning, Upstream documents analysis, Formulation of directional pillars.

Paper Type: Original

Receive:27/08/2020 Review: 05/10/2020 Revise: 13/12/2020 Accept: 21/12/2020

Citation:

Nasiri, M. R., Jabalameli, M. S., & Aliahmadi, A. R. (2020). The improved qualitative content analysis process framework using Meta synthesis approach-subject of study: upstream documents analysis related to the strategic plan development in Payame Noor University. *Decisions & operations research*, *5*(4), 492-509.

*** Corresponding Author**

Email Address: mrn1979@yahoo.com

DOI: 10.22105/dmor.2021.249603.1224

نشریه علمی
تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات
Journal of Decisions and Operational Research
دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹

www.journal-dmor.ir

ارائه چارچوب بهبودیافته تحلیل محتوای کیفی براساس روش فراتلفیق مورد مطالعه: تحلیل اسناد بالادستی برنامه راهبردی دانشگاه پیام نور

محمدرضا نصیری [۱،*]، محمدسعید جبل‌عاملی [۲]، علیرضا علی‌احمدی [۳]

[۱] دانشجوی دکتری مهندسی صنایع، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
[۲] استاد، دانشکده صنایع، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
[۳] استاد، دانشکده مهندسی پیشرفت، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

چکیده

تحلیل محتوای کیفی به‌عنوان یکی از روش‌های تحقیق کیفی، مجموعه‌ای از تکنیک‌های مورداستفاده برای تحلیل داده‌های متنی و روشن کردن آن‌ها است. در ادبیات موضوعی، فرآیندهای متعددی برای پیاده‌سازی این روش، معرفی شده است به‌نحوی که تنوع و تعدد مراحل و گام‌های استفاده‌شده، انتخاب فرآیند تحلیل محتوای کیفی مناسب را مشکل نموده است. با توجه به مشاهده‌نشدن مطالعه‌ای که به بررسی و جمع‌بندی فرآیندهای مختلف و مراحل آن‌ها پرداخته باشد در این مقاله، ضمن معرفی و بررسی برخی از مهم‌ترین فرآیندهای معرفی‌شده، با جمع‌بندی و انجام اصلاحاتی در مراحل استفاده‌شده، چارچوب فرآیندی بهبودیافته‌ای برای پیاده‌سازی تحلیل محتوای کیفی ارائه شده است. به‌منظور ارائه چارچوب فرآیندی بهبودیافته از روش فراتلفیق استفاده شده است. چارچوب فرآیندی پیشنهادی که از شش مرحله اصلی و شانزده گام فرعی تشکیل شده است در مقایسه با فرآیندهای متداول از مزایایی چون برخورداری از مراحل و گام‌های مفید استفاده‌شده در فرآیندهای قبلی، حذف گام‌های غیرضروری، ترتیب و توالی شفاف‌تر و مشخص‌تر مراحل و گام‌ها و درنهایت ایجاد روابط دوطرفه و امکان ارائه بازخورد در بین مراحل بهره می‌برد که موجب افزایش تسهیل، انعطاف‌پذیری و قابلیت اطمینان فرآیند و یافته‌های آن شده است. در ادامه، به‌عنوان یک مطالعه موردی، در فرآیند تدوین برنامه‌ریزی راهبردی دانشگاه پیام نور ، در مرحله تدوین ارکان جهت‌ساز، با استفاده از چارچوب بدست‌آمده، به تحلیل اسناد بالادستی پرداخته شده و نتایج بدست‌آمده که مورد تایید تیم خبرگان و کارشناسان مرتبط قرار گرفته، ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوای کیفی، روش فراتلفیق، برنامه‌ریزی راهبردی، تحلیل اسناد بالادستی، تدوین ارکان جهت‌ساز.

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۰۶ داوری: ۱۳۹۹/۰۷/۱۴ اصلاح: ۱۳۹۹/۰۹/۲۳ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۰۱

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

۱- مقدمه

پژوهشگران به تحلیل محتوا به‌منزله روشی انعطاف‌پذیر برای تحلیل داده‌های متنی توجهی ویژه دارند (کاواناق[۱]، ۱۹۹۷). تحلیل محتوا از روش‌های عمده تحلیل داده‌ها و مشاهده اسنادی است که به‌وسیله آن می‌توان متون، اسناد و مدارك و درواقع هر نوع سند ثبت و مطالب ضبط‌شده‌ای را خواه مربوط به گذشته و خواه مربوط به زمان حال، مورد ارزیابی و تحلیلی منظم‌تر، دقیق‌تر و از همه مهم‌تر با درجات بالاتری از پایایی قرار داد (قائدی و گلشنی[۲]، ۲۰۱۶).

[۱] Cavanagh
[۲] Ghaedi & Golshani

* نویسنده مسئول
آدرس رایانامه: mrn1979@yahoo.com
شناسه دیجیتال: DOI: 10.22105/dmor.2021.249603.1224

تحلیل محتوا بیانگر رویکردهای تحلیل گوناگون است و از رویکردهای برداشت‌گرایانه حدسی و تفسیری تا رویکردهای نظام‌مند و دقیق را دربرمی‌گیرد. در یك تقسیم‌بندی کلی‌تر، تحلیل محتوا معمولاً به دو روش تحلیل محتوای کمّی و کیفی تقسیم می‌شود و محقق باید براساس طرح موضوع و با توجه به نوع استفاده از تحلیل محتوا و روال به‌کارگیری آن در مطالعه، از یکی از این دو نوع روش سود ببرد تا بتواند از سردرگمی و ابهام کاربرد میان دو روش دوری گزیند (ایمان و نوشادی[1]، ۲۰۱۲؛ ریچارد و مورس[2]، ۲۰۱۲).

تحلیل محتوای کیفی شامل یک فرآیند طراحی‌شده برای تلفیق داده‌های خام به مقوله‌ها یا تم‌ها براساس استنتاج و تفسیر معتبر است. این فرآیند از استدلال استقرایی استفاده می‌کند که به‌وسیله مضامین و مقوله‌های ظهوریافته از داده‌ها از طریق بررسی دقیق و مقایسه مداوم محقق به دست می‌آید. در طی این فرآیند، محقق با جستجو برای شباهت‌ها و تفاوت‌ها در داده‌ها، آن‌ها را در قالب مقوله‌ها و یا تم‌ها در سطوح مختلف انتزاع و تفسیر توصیف می‌کند (گرانهیم و همکاران[3]، ۲۰۱۷).

به‌منظور اجرای تحلیل محتوای کیفی فرآیندهای مختلفی در مطالعات مورداستفاده قرار گرفته است. برخی از فرآیندهای متداول برای پیاده‌سازی تحلیل محتوای کیفی، دارای مراحل کلی‌تر و معدودتر بوده، درحالی که سایر فرآیندها از مراحل بیشتر و همراه با جزئیات اضافه‌تری برخوردار هستند. این تنوع در مراحل به همراه نقاط قوت و ضعف هر یک از آن‌ها، محققین را در انتخاب فرآیند مناسب‌تر برای انجام تحلیل محتوای کیفی، با مشکل مواجه می‌نماید. باوجود معرفی فرآیندهای متعدد برای پیاده‌سازی تحلیل محتوای کیفی به‌صورت مجزا در مقالات مختلف، مطالعه‌ای که به بررسی این فرآیندها و جمع‌بندی مراحل آن‌ها در کنار یکدیگر بپردازد در مرور ادبیات یافت نشد.

هدف اولیه انجام این پژوهش، بررسی فرآیندهای معرفی‌شده برای پیاده‌سازی تحلیل محتوای کیفی و ارائه یک جمع‌بندی در خصوص عناوین و ترتیب مراحل و گام‌های مورداستفاده در این فرآیندها می‌باشد. به‌عنوان هدف دوم، به‌منظور کمک به محققین در خارج شدن از سردرگمی و انتخاب یک فرآیند پیاده‌سازی مشخص‌تر و مطمئن‌تر که ضمن برخورداری از موارد مفید فرآیندهای قبلی، ضعف‌های موجود در آن‌ها را برطرف کرده باشد و به‌عنوان ابزاری کارآمد و اثربخش در تحلیل‌های کیفی موردنیاز، در خدمت کارشناسان این حوزه باشد سعی شده است چارچوب فرآیندی جمع‌بندی شده و بهبودیافته‌ای در این زمینه ارائه شود. روش‌شناسی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است روش فراتلفیق است.

در فرآیند تدوین برنامه راهبردی بسیاری از سازمان‌ها، صرف‌نظر از روش برنامه‌ریزی و نوع سازمان، رکن اساسی که نمی‌توان هیچ‌گاه آن را در فرآیند تدوین راهبردی نادیده گرفت تدوین ارکان جهت‌ساز سازمان شامل ماموریت، چشم‌انداز، ارزش‌ها و اهداف می‌باشد که نقش مهمی در جهت‌دهی به سایر مراحل برنامه‌ریزی راهبردی ایفا می‌نماید. یکی از انواع منابعی که به‌منظور تبیین ارکان جهت‌ساز هر سازمانی ضروری است به آن مراجعه شود اسناد بالادستی آن سازمان است. اسناد بالادستی معمولا شامل قوانین و مقررات ابلاغی از طرف مراجع قانونی، برنامه‌ها و سیاست‌های ابلاغی توسط نهادهای بالادستی مربوط، و غیره می‌باشد. از آن‌جا که معمولا برای انجام این مهم به روش‌های مطالعات کتابخانه‌ای ساده بسنده می‌شود به دلیل روشمندنبودن انجام کار، علاوه بر صرف زمان قابل‌توجه، نتایج بدست‌آمده نیز معمولا از دقت و اعتبار بالایی برخوردار نمی‌باشد. استفاده از روش‌های تحلیلی مناسب و نظام‌مند در این خصوص، ضمن افزایش سرعت، دقت و کیفیت در انجام کار، موجب می‌شود نتیجه بدست‌آمده از اعتبار کافی نیز برخوردار باشد. یکی از روش‌های تحلیل اسنادی که بدین منظور می‌تواند بسیار مناسب و کارآمد باشد روش تحلیل محتوی کیفی است. با توجه به توضیحات فوق، در بخش آخر این مقاله، به‌عنوان یک مطالعه موردی، در گام‌های اولیه تدوین برنامه راهبردی یکی از دانشگاه‌های منتخب کشور و به‌منظور تدوین ارکان جهت‌ساز، با استفاده از چارچوب بدست‌آمده به تحلیل اسناد بالادستی پرداخته شده و موضوعات اصلی که لازم است در تدوین ارکان جهت‌ساز آن مورد توجه قرار گیرند، احصاء و ارائه شده است.

در ادامه و در بخش دوم مقاله، پیشینه پژوهش در حوزه تحلیل محتوای کیفی و روش فراتلفیق بیان شده است. در بخش سوم، به معرفی روش‌شناسی فراتلفیق پرداخته شده است. در بخش چهارم، با اجرای مراحل روش‌شناسی فراتلفیق در خصوص فرآیندهای تحلیل محتوای کیفی، فرآیند بهبودیافته ارائه شده است. در بخش پنجم، نتایج اجرای مطالعه موردی تحقیق که تحلیل محتوای کیفی اسناد بالادستی

[1] Iman & Noushadi
[2] Richards & Morse
[3] Graneheim et al.

مرتبط با تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه دانشگاه پیام نور به‌عنوان یکی از دانشگاه‌های منتخب کشور با استفاده از فرآیند ارائه‌شده، تشریح شده است. در بخش آخر نیز، ضمن جمع‌بندی مطالب ارائه‌شده، برخی از مهم‌ترین مزایای فرآیند بهبودیافته برشمرده شده است.

۲- پیشینه پژوهش

تحلیل محتوای کیفی در قالب طرح کیفی توصیفی، طبقه‌بندی می‌شود که مجموعه‌ای از تکنیک‌های مورداستفاده برای تحلیل داده‌های متنی و روشن کردن آن‌ها است (فورمن و دامش رودر[۱]، ۲۰۰۸). مشخصه اصلی آن، فرآیند سیستماتیک کدگذاری، بررسی معنی و ارائه توضیح واقعیت اجتماعی از طریق ایجاد مقوله یا تم است (جانگ و وایلدموث[۲]، ۲۰۰۹؛ وایس مرادی و همکاران[۳]، ۲۰۱۶).

تحلیل محتوای کیفی گاهی اوقات به‌عنوان یک ابزار تحلیلی برای استفاده در روش‌های کیفی مختلف لحاظ می‌شود، اما درحال حاضر به‌عنوان یک روش مستقل مطرح می‌باشد (گرانهیم و همکاران، ۲۰۱۷). تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست (هسیو و شانون[۴]، ۲۰۰۵؛ قائدی و گلشنی، ۲۰۱۶). جئونگ و همکاران[۵] (۲۰۱۶)، تحلیل محتوای کیفی را یک روش برای تفسیر معانی داده‌های متنی گسترده و پیچیده می‌دانند. کریپندورف، آن را به‌عنوان یك فن پژوهشی برای ربط‌دادن داده‌ها به مضمون آن به گونه‌ای معتبر و تکرارپذیر تعریف می‌کند (بنگستون[۶]، ۲۰۱۶؛ کرپندورف[۷]، ۲۰۰۴). میرینگ[۸] (۲۰۰۰)، تحلیل محتوای کیفی را رویکرد تحلیل تجربی و روش‌شناختی تحلیل کنترل‌شده متون در بستر ارتباطات خود، با پیروی از قواعد تحلیلی محتوا و الگوهای گام به‌گام بدون اندازه‌گیری عجولانه می‌داند (میرینگ، ۲۰۰۴؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹). پولایت و بك [۹] (۲۰۰۸)، تحلیل محتوای کیفی را فرآیند سازمان‌دهی و یکپارچه‌سازی داستان، نوشته‌ها و داده‌های کیفی به‌گونه‌ای که منجر به پیدایش درون‌مایه و مفاهیم شود می‌دانند (ضیغمی و همکاران[۱۰]، ۲۰۰۸). این تعاریف بیان می‌کنند که تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به‌گونه‌ی ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کنند. درحالی که عینیت نتایج به‌وسیله وجود یك فرآیند کدبندی نظام‌مند تضمین می‌شود، تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (جوفی و یاردلی[۱۱]، ۲۰۰۴؛ گرانهیم و همکاران، ۲۰۱۷).

برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های تحلیل محتوای کیفی که به درک فرآیند پیاده‌سازی آن می‌تواند کمک کند بدین شرح است که تحلیل کیفی برخلاف تحلیل کمّی که با مدت و فراوانی شکل‌ها سروکار دارد با اشکال و الگوهای منتجه پیشین، سروکار دارد (جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹). فرآیند تحلیل محتوای کیفی برخلاف تحلیل محتوای کمّی که از نظریه‌ها آغاز و به آزمون فرضیه با رجوع به داده‌ها منجر می‌شود، با مراجعه مستقیم به داده‌ها می‌کوشد به نوعی جمع‌بندی نظری از آن‌ها دست یابد (قائدی و گلشنی، ۲۰۱۶). از لحاظ نتایج بدست‌آمده، درحالی که روش کمّی به تولید داده‌های عددی و تحلیل آماری این داده منجر می‌شود، نتیجه تحلیل کیفی، ارایه نوعی توصیف و یا سنخ‌شناسی از معانی مستتر در یك متن است به این معنا که، دیدگاه تولیدکنندگان متن می‌تواند به‌وسیله محقق و همچنین خوانندگان نتایج مطالعه، به نحو بهتری درک شود (جوفی و یاردلی ، ۲۰۰۴). در تحلیل محتوای کیفی، داده‌ها در کلمات و تم‌ها ارائه می‌شوند که امکان تفسیر نتایج را فراهم می‌آورد (بنگستون، ۲۰۱۶). ازطرفی برای روش تحلیل محتوای کیفی در برابر روش کمّی، سطح بالاتری از انعطاف‌پذیری و خلاقیت قائل شده‌اند که بسان دیگر طرح‌های کیفی، از مسیر مارپیچی، غیرخطی و فاقد قالب

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

---

[۱] Forman & Damschroder
[۲] Zhang & Wildemuth
[۳] Vaismoradi et al.
[۴] Hsiu & Shannon
[۵] Jeong et al.
[۶] Bengtsson
[۷] Krippendorff
[۸] Mayring
[۹] Polite & Beck
[۱۰] Zeighami et al.
[۱۱] Joffe & Yardley

خاص عبور می‌کند. علاوه بر این برخلاف رویکرد کمّی، که نمونه‌گیری در آن به‌صورت تصادفی و یا سایر صورت‌های احتمالی انجام می‌شود در رویکرد کیفی، نمونه‌ها اغلب به‌صورت هدفمند انتخاب می‌شوند تا بتوان به پاسخ پرسش‌های پژوهش دست یافت (قائدی و گلشنی، ۲۰۱۶).

در خصوص روش تحلیل محتوای کیفی، فرآیندهای مختلفی در سال‌های گذشته توسعه داده شده است. میرینگ (۲۰۰۰) فرآیندی هشت‌مرحله‌ای را برای انجام تحلیل محتوای کیفی پیشنهاد داد (ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲). نندرف و کومار[۱] (۲۰۱۵) از فرآیندی شش‌مرحله‌ای برای انجام تحلیل محتوای کیفی استفاده نمود. الو و کیگناس[۲] (۲۰۰۸) مراحل سه‌گانه کلی‌تری را برای تحلیل محتوای کیفی پیشنهاد دادند. جانگ و وایلدموث (۲۰۰۹)، فرآیند هشت‌مرحله‌ای را برای تحلیل محتوای کیفی معرفی نمودند. بنگستون (۲۰۱۶) نیز از چهار مرحله نسبتا کلی‌تر برای انجام تحلیل محتوای کیفی استفاده نمود. فرآیندهای فوق ضمن برخورداری از تنوع و تعدد در مراحل و گام‌ها، دارای نقاط قوت و ضعف مختلفی هستند و فقدان فرآیندی که ضمن برخورداری از نقاط قوت فرآیندهای متداول، نقاط ضعف فرآیندهای قبلی را نیز تا حد امکان برطرف کرده باشد مشهود است. تنوع و تعدد فرآیندهای موجود و پیچیدگی‌ها و نقاط ضعف مربوط در مراحل استفاده شده موجب شده است تا تمایل کاربران به استفاده از این روش به خصوص در موضوعات تخصصی نظیر برنامه‌ریزی راهبردی، به حداقل برسد و از مزایای آن بهره گرفته نشود.

با توجه به دسترسی به فرآیندهای متداول تحلیل محتوای کیفی، به‌نظر می‌رسد با تلفیق و ترکیب فرآیندهای موجود می‌توان به این مهم دست یافت. برای یکپارچه‌سازی چندین مطالعه به‌منظور ایجاد یافته‌های جامع و تفسیری می‌توان از روش‌های تحقیق مختلفی همچون فراتحلیل یا فراتلفیق استفاده نمود. در مقایسه با رویکرد فراتحلیل کمّی که بر داده‌های کمّی ادبیات موضوع و رویکردهای آماری تکیه دارد فراتلفیق متمرکز بر مطالعات کیفی است و برخلاف فراتحلیل، فراتلفیق به ترجمه مطالعات کیفی به یکدیگر و فهم عمیق پژوهشگر برمی‌گردد. فراتلفیق یک روش تحقیق دقیق و صریح است که هدف آن یافتن، ارزیابی و تلفیق یافته‌های مطالعات متعدد مربوط به یک سوال تحقیق خاص است (هامل[۳]، ۲۰۰۷). قابلیت‌های این روش منجر به افزایش روند استفاده از آن به‌عنوان یک روش علمی مفید برای سازماندهی و ارتقاء تحقیقات کیفی شده است (عرب سرخی و همکاران[۴]، ۲۰۱۴). مراحل مختلفی برای پیاده‌سازی فرآیند فراتلفیق معرفی شده است. ویلیامز و همکاران[۵] (۲۰۱۴) مراحل پنج‌گانه‌ای را برای اجرای فراتلفیق داده‌های کیفی استفاده نموده‌اند که شامل: شناسایی نقطه تمرکز مطالعه؛ شناسایی مقالات منتشر شده مربوط به سوال تحقیق؛ ارزیابی مطالعات برای کیفیت تحقیق؛ شناسایی و استخراج اطلاعات مربوطه و خلاصه‌سازی مضامین کلیدی از هر مقاله؛ مقایسه و تلفیق مضامین کلیدی در قالب مفاهیم جدید می‌باشد (والش و داون[۶]، ۲۰۰۵؛ هامل، ۲۰۰۷؛ اوکونل و داون[۷]، ۲۰۰۹). عرب‌سرخی و همکاران (۲۰۱٤) از فرآیند هفت‌مرحله‌ای ساندوسکی و باروسو[۸] (۲۰۰۷) برای اجرای فراتلفیق استفاده نمودند که مراحل آن عبارتند از فرموله‌کردن سوالات تحقیق، انجام یک مرور ادبیات سیستماتیک، جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب، استخراج اطلاعات از مقالات، تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی، کنترل کیفیت نتایج، گزارش یافته‌ها. نوبلت[۹] (۱۹۸۸) مراحل فرآیند فراتلفیق را در سه فاز اصلی انتخاب مطالعات، ترکیب ترجمه‌ها و ارائه تلفیق معرفی نمودند. با توجه به فرآیندهای ارائه‌شده برای اجرای فراتلفیق، چنین بر می‌آید که فرآیند هفت‌مرحله‌ای ساندوسکی و باروسو نسبت به دو فرآیند دیگر، از جامعیت و شفافیت بیشتری برخوردار است و در عمل، مسیر مشخص‌تری را پیش‌پای محقق می‌گذارد.

۳- روش پژوهش

روش‌شناسی اصلی مورداستفاده در این پژوهش برای جمع‌بندی و ارائه فرآیند بهبودیافته تحلیل محتوای کیفی، روش فراتلفیق است، ضمن این‌که از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و روش توصیفی برای جمع‌آوری و بررسی فرآیندهای رایج در پیاده‌سازی تحلیل محتوی کیفی استفاده می‌شود. فراتلفیق یک روش تحقیق دقیق و صریح است که هدف آن یافتن، ارزیابی و تلفیق یافته‌های مطالعات متعدد

---

[۱] Neuendorf & Kumar
[۲] Elo & Kyngäs
[۳] Hammell
[۴] Arabsorkhi et al.
[۵] Williams et al.
[۶] Walsh & Downe
[۷] O'Connell & Downe
[۸] Sandelowski & Barroso
[۹] Noblit

مربوط به یک سوال تحقیق خاص است (هامل، ۲۰۰۷). قابلیت‌های این روش منجر به افزایش روند استفاده از آن به‌عنوان یک روش علمی مفید برای سازماندهی و ارتقاء تحقیقات کیفی شده است (عرب سرخی و همکاران، ۲۰۱۴). با توجه به موضوع پژوهش حاضر که تلفیق و ترکیب فرآیندهای موجود در خصوص اجرای روش تحقیق تحلیل محتوای کیفی است روش فراتلفیق، روش مناسبی برای انجام این پژوهش می‌باشد.

در این پژوهش از فرآیند هفت مرحله‌ای ساندوسکی و باروسو در قالب فازهای سه‌گانه نوبلت و هیر (**شکل ۱**) استفاده شده است. مراحل هفت‌گانه فوق (ساندوسکی و باروسو، ۲۰۰۷؛ عرب‌سرخی و همکاران، ۲۰۱٤) عبارتند از ۱) فرموله‌کردن سوالات تحقیق، ۲) انجام یک مرور ادبیات سیستماتیک، ۳) جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب، ٤) استخراج اطلاعات از مقالات، ٥) تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های تحقیق، ٦) ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق، ۷) گزارش یافته‌ها. فازهای سه‌گانه نوبلت (۱۹۸۸) نیز شامل انتخاب مطالعات، ترکیب ترجمه‌ها و ارائه تلفیق است. با توجه به موارد فوق، در فاز اول روش‌شناسی پژوهش حاضر، که شامل سه مرحله اول روش ساندوسکی و باروسو است منابع مورد نظر شناسایی و انتخاب می‌شوند، در فاز دوم روش‌شناسی پژوهش که شامل مراحل چهارم تا ششم روش ساندوسکی و باروسو است با مشخص‌شدن نحوه ارتباط منابع با یکدیگر، با رویکردی جامع به یکدیگر ترجمه شده و شباهت‌ها و تفاوت‌های بین آن‌ها مشخص شده و درنهایت چارچوب جدیدی استخراج می‌شود. برای اعتبارسنجی فرآیند پیشنهادی، پس از استخراج مراحل و گام‌های مورد نظر، در گام آخر فاز دوم، الگوی بدست‌آمده در اختیار خبرگان و صاحبنظران حوزه روش تحقیق قرار گرفته و پس از اخذ نظرات و با اعمال اصلاحات لازم، نهایی می‌شود. علاوه بر این به‌عنوان یکی از روش‌های اعتبارسنجی، ضمن استفاده از فرآیند ارائه‌شده در مطالعه موردی، نتایج بدست‌آمده مورد ارزیابی خبرگان و کارشناسان مرتبط قرار می‌گیرد. در فاز آخر نیز که شامل مرحله آخر روش ساندوسکی و باروسو است تلفیق نهایی شکل گرفته با شکل و توضیحات کامل برای درک بهتر ارائه می‌شود.

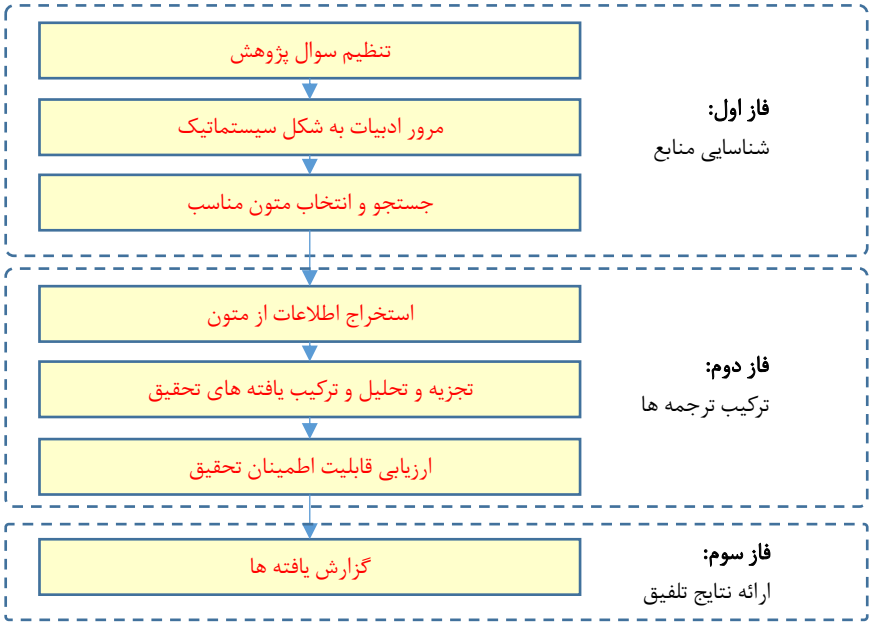

شکل ۱- فرآیند انجام فراتلفیق در تحقیق حاضر براساس کارهای ساندوسکی و باروسو (۲۰۰۷) و نوبلت (۱۹۸۸).

Figure 1- The process of Meta synthesis in the present study based on the work of Sandelowski & Barroso (2007) and Noblit (1988).

۴- یافته‌های پژوهش

در این بخش به نتایج اجرای روش‌شناسی پژوهش پرداخته شده است. به‌منظور رعایت اختصار، نتایج به‌صورت کلی و براساس فازهای اصلی روش‌شناسی پژوهش ارائه شده و از ارائه جزئیات بیشتر خودداری شده است.

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

۱-۴- بررسی فرآیندهای موجود تحلیل محتوای کیفی

با اجرای گام‌های یک تا سه فاز یک و گام یک فاز دو روش فراتلفیق انتخاب‌شده، بعد از مشخص‌شدن سوال پژوهش، مرور سیستماتیک ادبیات پژوهش با استفاده از منابع معتبر انگلیسی و فارسی منتشر شده در سایت‌های علمی اینترنتی در بازه زمانی سال ۲۰۰۰ میلادی به بعد انجام شد و تعداد هشت منبع که به معرفی فرآیند روش تحلیل محتوای کیفی پرداخته بودند انتخاب‌شده و مورد مطالعه قرار گرفت. در ادامه با انجام گام دوم فاز دوم فرآیند فراتلفیق، با تجزیه و تحلیل اطلاعات استخراج شده از منابع فوق، مشخص گردید روش تحلیل محتوای کیفی در مطالعات مختلف، با گام‌های مختلفی مورداستفاده قرار گرفته است که البته شالوده اصلی روش و اقدامات اساسی معمولا در همه موارد استفاده‌شده، تقریبا ثابت بوده و در مطالعات مختلف، این اقدامات با گام‌های بعضا متفاوتی انجام می شود. درحالی که برخی از محققین، مراحل کلی‌تر و معدودتری را برای تحلیل محتوای کیفی درنظر گرفته‌اند، سایر محقیق، سعی کرده‌اند فرآیندهایی با مراحل بیشتر و در مقابل دقیق‌تر و با جزئیات بیشتری را ارائه نمایند. مراحل فرآیندهای روش تحلیل محتوای کیفی فوق به‌طور خلاصه، در **جدول ۱** نشان داده شده است.

جدول ۱- مراحل و گام‌های استفاده‌شده در فرآیندهای منتخب اجرای روش تحلیل محتوای کیفی.

Table 1- Steps and sub-steps used in the selected processes of implementing qualitative content analysis method.

ردیف	منبع	عناوین مراحل/ گام‌ها
1	بنسگتون (۲۰۱۶)	۱- برنامه‌ریزی شامل: تعیین هدف؛ تعیین نمونه و واحد تحلیل؛ انتخاب روش جمع‌آوری داده‌ها؛ انتخاب روش تحلیل، ۲- جمع‌آوری داده‌ها، ۳- تحلیل داده‌ها شامل: جدا شدن از زمینه (شناسایی واحد معنا، ایجاد فهرست کد، تکرار و شروع در صفحات جدید)؛ بازگشت مجدد به زمینه (محتوی شدن کدها و حذف موارد اضافی)؛ مقوله‌بندی؛ تدوین گزارش (گرفتن نتایج واقعی و ایجاد قابلیت‌اطمینان)، ۴- ایجاد گزارش و ارائه نتیجه.
2	ایمان و نوشادی (۲۰۱۵) میرینگ (۲۰۰۰)	۱- تعیین موضوع پژوهش و پرسش تحقیق، ۲- تعیین واحد معنا و سطوح انتزاع برای تبدیل به کد، ۳- فرموله‌کردن مرحله‌به‌مرحله از مقوله‌ها در ارتباط با مشخصه مقوله و سطح انتزاع مجموع مقوله‌های قدیم یا مقوله‌های جدید تا تشکیل تم، ۴- بازبینی مقوله‌ها، ۵- کنترل جزئی پایایی مقوله‌ها، ۶- کار پایانی درون متن، ۷- کنترل کلی پایایی نتایج، ۸- تفسیر نتایج و مراحل کمّی تحلیل (فراوانی‌ها).
3	جانگ و وایلدموث (۲۰۰۹)	۱- آماده‌سازی داده‌ها، ۲- تعریف واحد تحلیل، ۳- توسعه مقوله‌ها و یک طرح کدگذاری، ۴- آزمون طرح کدگذاری بر روی یک نمونه از متن، ۵- کدگذاری تمام متن، ۶- ارزیابی سازگاری کدگذاری انجام‌شده، ۷- نتیجه‌گیری از داده‌های کدشده، ۸- گزارش روش‌ها و یافته‌ها.
4	الو و کیگناس (۲۰۰۸)؛ تبریزی[1] (۲۰۱۴)	۱- مرحله آماده‌سازی، شامل: انتخاب واحد تحلیل؛ آشنایی با موضوع و داده‌ها. ۲- مرحله سازماندهی، شامل: کدگذاری باز؛ جداول کدگذاری؛ دسته‌بندی کدها؛ مقوله‌سازی. ۳- مرحله گزارش (ارائه گزارش فرآیند تحلیل و نتایج) شامل: خلاصه‌کردن؛ ارائه الگو، سیستم مفهومی، مقولات یا نقشه مفهومی.
5	نندرف و کومار (۲۰۱۵)	۱-تعیین موضوع پژوهش و محدود ساختن آن؛ ۲-تعیین اهداف پژوهش و جامعه آماری؛ ۳-تقسیم متون به واحدهای معنی؛ ۴-محدود ساختن واحدهای معنی براساس قواعد ویژه؛ ۵-ساختن مقوله‌ها؛ ۶-اطمینان از صحت کدگذاری و تعیین روایی و پایایی تحقیق.
6	شیری و عظیمی[2] (۲۰۱۴)	۱- تنظیم‌کردن پرسش‌های تحقیقی که باید پاسخ داده شوند، ۲- برگزیدن نمونه مورد نظر که باید تحلیل شود، ۳- مشخص‌کردن رویکرد تحلیل محتوایی که باید اعمال شود، ۴- طرح‌ریزی‌کردن فرآیند کدگذاری، ۵- اجرا کردن فرآیند کدگذاری، ۶- تعیین اعتبار و پایایی، ۷- تحلیل‌کردن نتایج حاصل از فرآیند کدگذاری.

با ترکیب اولیه نتایج بدست‌آمده از تجزیه و تحلیل انجام‌شده بر روی اطلاعات استخراج‌شده، مراحل و گام‌های عنوان‌شده برای اجرای تحلیل محتوای کیفی، در شش مرحله اصلی جمع‌بندی گردید که نتایج به‌دست‌آمده در قالب **جدول ۲**، نمایش داده شده است. در این جدول، اقدامات اصلی عنوان‌شده در مطالعات مورد بررسی قرار گرفته براساس مراحل اصلی و گام‌های فرعی در ذیل مراحل فوق، براساس شماره ردیف منابع جمع‌بندی شده است. همچنین در این جدول، شماره ترتیبی که اقدامات عنوان شده مورداستفاده قرار گرفته‌اند و ترتیب اجرای آن‌ها نیز آورده شده است.

[1] Tabrizi
[2] Shiri & Azimi

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

جدول ۲- مراحل و گام‌های جمع‌بندی شده فرآیندهای اجرای روش تحلیل محتوای کیفی در مطالعات منتخب.

Table 2- Summarized Steps and sub-steps of the implementation processes of the qualitative content analysis method in selected studies.

شماره مرحله	عنوان مرحله	شماره گام	عنوان گام	شماره ترتیب مراحل گام‌ها در منابع منتخب					
				1	2	3	4	5	6
1	آماده‌سازی یا برنامه‌ریزی	1	تعیین موضوع و هدف پژوهش.	1	1			1 & 2	
		2	تنظیم‌کردن پرسش‌های تحقیقی که باید پاسخ داده شوند.						1
		3	تعیین جامعه آماری.					2	
		4	تعریف واحد تحلیل و انتخاب نمونه‌هایی که باید تحلیل شود.	1	2	2	1		2
		5	انتخاب روش جمع‌آوری داده‌ها.	1					
		6	مشخص‌کردن رویکرد تحلیل محتوایی که باید اعمال شود.						3
		7	طرح‌ریزی‌کردن فرآیند کدگذاری.	3		3			4
		8	آزمون طرح کدگذاری بر روی یک نمونه از متن.			4			
2	جمع‌آوری داده‌ها	1	آماده‌سازی و آشنایی با داده‌ها.			1	1		
		2	جمع‌آوری داده‌ها.	2					
3	سازمان‌دهی یا تحلیل داده‌ها	1	تقسیم متن به واحدهای معنی.	3				3	
		2	اجرای فرآیند کدگذاری متن.	3		5	2		5
		3	ارزیابی سازگاری کدگذاری انجام‌شده.			6			
		4	ساختن مقوله‌ها.	3	3		2	5	
4	تعیین اعتبار و پایایی تحقیق	1	اطمینان از صحت کدگذاری و تعیین روایی و پایایی تحقیق.	3	4, 5, 6 & 7			6	6
5	نتیجه‌گیری	1	تحلیل نتایج حاصل از فرآیند کدگذاری.	3	8	7	3		7
		2	ارائه الگو، سیستم مفهومی، مقولات یا نقشه مفهومی.			7	3		
6	ایجاد گزارش و ارائه نتایج	1	تدوین گزارش شامل روش‌های استفاده‌شده و یافته‌های تحقیق.	4		8	3		

همان‌گونه که از جداول فوق بر می‌آید تعداد مراحل در مطالعات بررسی شده از ۳ تا ۸ مورد متفاوت می‌باشد که البته معمولا اقدامات مشابهی در روش‌های فوق، مشاهده می‌شود. در بعضی از مطالعات تعدادی از این اقدامات در قالب مراحل یا گام‌هایی، ادغام شده‌اند و برخی از محققان نیز ترجیح داده‌اند آن‌ها را به‌صورت مجزا تحت عنوان مراحل یا گام‌های متمایزی عنوان نمایند. برخی از اقدامات و گام‌ها نیز در تعداد کمتری از مطالعات به چشم می خورد و سایر محققان ترجیح داده‌اند از اقدامات فوق، صرفنظر نمایند. یکی از مراحل مهم در انجام تحقیقات، تعیین روایی و پایایی تحقیق است که این موضوع در برخی از فرآیندها، مورد غفلت واقع شده و یا به‌صورت سطحی به آن پرداخته شده است.

از دیگر نکات مورد توجه در این زمینه، روابط غالبا خطی تعریف‌شده در بین مراحل است که با توجه به ماهیت تحلیل محتوای کیفی به‌خصوص نحوه عملکرد آن در محیط واقعی، به‌نظر می‌رسد لازم است مورد تجدیدنظر قرارگیرد.

۲-۴- ارائه چارچوب فرآیند تلفیقی تحلیل محتوای کیفی

با توجه به ترکیب اولیه نتایج بدست‌آمده از تجزیه و تحلیل انجام‌شده بر روی اطلاعات استخراج شده که در قالب شش مرحله اصلی و هجده گام فرعی جمع‌بندی گردید با انجام گام ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق و اخذ نظرات خبرگان و صاحب‌نظران حوزه روش تحقیق که تحت عنوان گام ششم روش فراتلفیق مورداستفاده، انجام پذیرفت، مراحل و گام‌های فوق، مورد بررسی مجدد قرار گرفته و ضمن تایید مراحل شش‌گانه اصلی، روابط فیمابین و برخی از گام‌های فرعی مورد اصلاح قرار گرفت و در نهایت، چارچوب فرآیند

نهایی تحلیل محتوای کیفی در قالب شش مرحله و شانزده گام فرعی مورد تایید قرار گرفت. تغییرات و اصلاحات صورت‌گرفته در فرآیند ارائه‌شده، شامل چند بخش به‌شرح زیر می‌باشد:

تلفیق یا تفکیک گام‌های فرعی. در این بخش، با توجه به بررسی‌های صورت‌گرفته به‌منظور بهبود روند گام‌ها و مراحل فرآیند، در گام‌های فرعی برخی از مراحل اصلاحاتی صورت گرفته‌است. تغییرات به‌عمل آمده در گام‌های مرحله یک شامل: ادغام گام دو (تنظیم پرسش‌های تحقیقی) با گام یک (تعیین موضوع و هدف پژوهش) و ادغام گام‌های سه (تعیین جامعه آماری)، پنج (انتخاب روش جمع‌آوری داده‌ها)، شش (مشخص‌کردن رویکرد تحلیل محتوای کیفی) و هشت (آزمون طرح کدگذاری) با گام هفت این مرحله است. در مرحله دو نیز، گام دو (جمع‌آوری داده‌ها) با گام سه (سازمان‌دهی یا تحلیل داده‌ها) ادغام شده و گام دوی جدید را تشکیل داده‌اند. در مرحله سه، گام جدید اصلاح نظام مقوله‌بندی برای تکمیل گام‌های این مرحله به انتهای آن اضافه شده است. مرحله ارزیابی قابلیت اطمینان تحقیق نیز که در مطالعات قبلی معمولا دارای یک گام بود براساس معیارهای چهارگانه انتخاب شده به چهار گام جزئی‌تر و مشخص‌تر ارزیابی قابلیت‌اعتبار، ارزیابی قابلیت‌اعتماد، ارزیابی قابلیت تصدیق و ارزیابی قابلیت انتقال تفکیک شده است.

جایگزینی مراحل و گام‌ها. تغییرات به‌عمل‌آمده در این بخش شامل انتقال گام چهار مرحله یک (تعریف واحد تحلیل و انتخاب نمونه‌ها) به ابتدای این مرحله به دلیل سنخیت بیشتر با کارکرد آن و همچنین جابجایی مرحله چهار (نتیجه‌گیری) و پنج قبلی (ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق) با یکدیگر به دلیل سازگاری بیشتر با آن‌چه در عمل اتفاق می‌افتد و عملکرد بهتر آن در فرآیند تحلیل محتوا می باشد.

تغییر نوع روابط بین مراحل و شکل کلی فرآیند. در فرآیند ارائه‌شده، ضمن تخصیص ترتیب و توالی منطقی بین مراحل و گام‌ها، روابط غالبا خطی بین مراحل مختلف با روابط غیرخطی و دوطرفه جایگزین شده و شکل کلی فرآیند به حالت چرخه‌ای تغییر یافته است. برخورداری از نظم و ترتیب منطقی بین مراحل و گام‌های مختلف، موجب شفافیت و تسهیل در اجرای فرآیند پیشنهادی می‌شود و شکل غیرخطی و چرخه‌ای فرآیند که از طریق بازخوردهای مستقیم و غیرمستقیم لحاظ شده فیمابین مراحل با یکدیگر ایجاد شده است به بهبود عملکرد و نتیجه نهایی فرآیند از طریق احصاء و اعمال اصلاحات لازم در مراحل مختلف، کمک می‌کند. در طراحی این فرآیند، مرحله برنامه‌ریزی، مرحله مرکزی فرآیند را تشکیل می‌دهد و طرح‌ریزی اولیه سایر مراحل در آن انجام می‌شود و از طرفی با توجه به اشکالات احصاءشده در هر یک از مراحل، در صورت لزوم، طرح‌ریزی‌های اولیه صورت‌گرفته، اصلاح شده و براساس اصلاحات فوق، بخش‌های مربوط در مراحل قبلی بازنگری می‌شوند.

تصویر شماتیک فرآیند بهبودیافته فوق در **شکل ۲** نشان داده شده و توضیحات بیشتر در خصوص هر یک از مراحل و گام‌های فرعی آن‌ها در ادامه ارائه شده است:

مرحله ۱. برنامه‌ریزی. همان‌گونه که در **شکل ۲** ملاحظه می‌شود، مرحله برنامه‌ریزی که مرحله آغازین فرآیند پیشنهادی است فعالیت مرکزی فرآیند تحلیل محتوای کیفی پیشنهادی را تشکیل می‌دهد و همه مراحل دیگر از مرحله فوق، تاثیر پذیرفته و با بازخوردهایی که به آن می‌دهند در اصلاح و تکمیل فرآیند تاثیرگذارند. در این مرحله ضمن تعیین موضوع و هدف پژوهش، رویکرد تحلیل محتوایی که در تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد مشخص می‌شود و طرح‌ریزی اولیه مراحل بعدی فرآیند انجام می‌شود. برای اطمینان از قابلیت اعتبار، باید زنجیره‌ای از منطق بین تصمیمات گرفته‌شده و نحوه هدایت مطالعه وجود داشته باشد. این مرحله از سه گام فرعی به‌شرح زیر تشکیل شده است (شیری و عظیمی، ۲۰۱٤؛ میرینگ، ۲۰۰۰؛ نندرف و کومار ، ۲۰۱۵؛ الو و کیگناس، ۲۰۰۸؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲؛ بنگستون، ۲۰۱٦):

- *گام ۱. تعیین موضوع و هدف پژوهش: گام اول در مرحله برنامه‌ریزی تحلیل محتوا تعیین موضوع پژوهش و محدود ساختن آن می‌باشد، سپس اهداف پژوهش تعیین می‌شود که ساختار طراحی مطالعه را تعیین می‌کند و مرزهای آن را تعریف می‌کند (ضیغمی و همکاران، ۲۰۰۸). در این گام همچنین می توان برای تبیین هرچه بیشتر هدف تحقیق، پرسش‌های تحقیق که باید پاسخ داده شوند را تنظیم نمود (شیری و عظیمی، ۲۰۱۴).*
- *گام ۲. مشخص کردن رویکرد تحلیل محتوایی که باید اعمال شود: در این گام لازم است رویکرد غالب تحلیل مورد نظر در تحقیق، از میان رویکردهای اصلی شامل رویکردهای سنتی[۱] (متعارف، عرفی) ، هدایت‌شده[۲] (جهت دار) و تجمیعی[۳] (تلفیقی، تلخیصی) براساس موضوع و هدف پژوهش انتخاب شوند (هسیو و شانون، ۲۰۰۵).*

---

[۱] Convetional
[۲] Directed
[۳] Summative

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

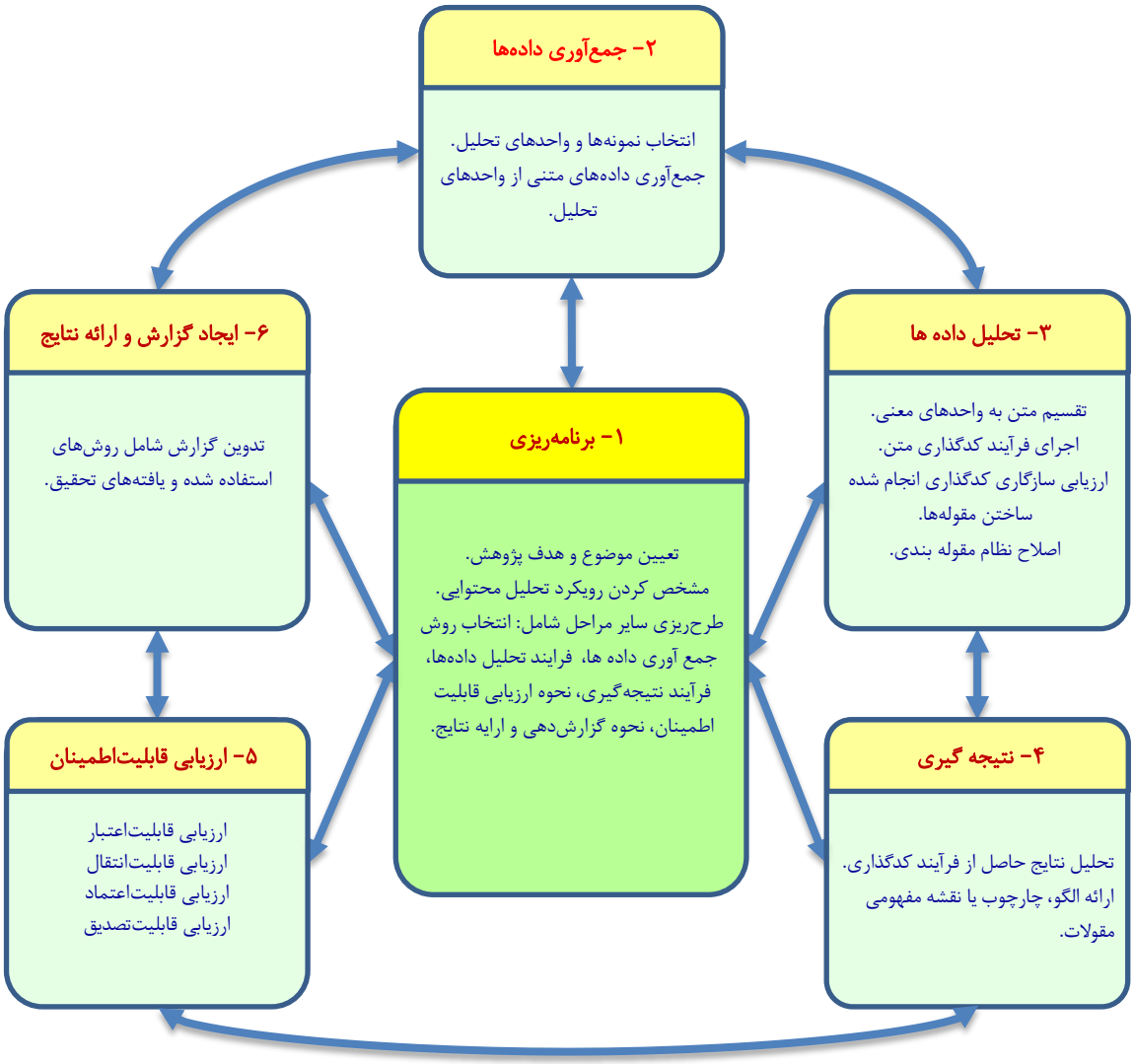

شکل ۲- چارچوب فرآیند بهبودیافته روش تحلیل محتوی کیفی.

Figure 2- Improved process framework for qualitative content analysis.

– *گام۳. طرح‌ریزی سایر مراحل: در این گام از تحقیق، طرح‌ریزی اولیه برای انجام سایر مراحل شامل روش جمع‌آوری داده‌ها، جامعه آماری نمونه‌ها، نحوه تحلیل داده‌ها و فرآیند کدگذاری، نحوه نتیجه‌گیری از فرآیند کدگذاری، نحوه ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق و نحوه ارائه گزارش تحقیق انجام می‌شود و هدایت سایر مراحل در طول فرآیند تحلیل محتوا صورت می‌پذیرد. در این مرحله پس از تهیه یک دستورالعمل کدگذاری که برای سازگاری کدهای ایجاد شده ضروری است برای تعیین وضوح و سازگاری تعاریف مقوله، دستورالعمل اولیه بر روی یک نمونه از داده‌ها آزموده شده و با رفع نقاط ضعف احصاءشده، نسبت به بهبود آن اقدام می‌شود (جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ شیلینگ[1]، ۲۰۰۶). نکته حائز اهمیت این است که دستورالعمل فوق در طول فرآیند تحلیل داده‌ها، تکامل یافته و تقویت خواهد شد.*

مرحله ۲. جمع‌آوری داده‌ها. در این مرحله، براساس طرح‌ریزی صورت‌گرفته در مرحله برنامه‌ریزی، محقق با انتخاب نمونه‌هایی که باید تحلیل شود، زمینه را برای جمع‌آوری داده‌های لازم فراهم می‌کند. پس از انتخاب نمونه‌ها باید واحدهای تحلیل در آن‌ها مشخص شود و سپس داده‌های لازم از واحدهای تحلیل، جمع‌آوری شود. به‌منظور ورود به مرحله تحلیل داده‌ها در این مرحله لازم است تا محقق با مطالعه بیشتر داده‌های جمع‌آوری شده، آمادگی لازم را کسب کند (جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹). پس از آماده‌سازی داده‌ها و کسب آشنایی لازم با آن‌ها، می‌توان مرحله تحلیل و کدگذاری داده‌ها را آغاز نمود. این مرحله از دو گام به‌شرح زیر تشکیل شده است (الو و کیگناس، ۲۰۰۸؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ بنگستون، ۲۰۱۶):

---

[1] Schilling

- *گام ۱. انتخاب نمونه‌ها و واحدهای تحلیل: واحد تحلیل باید به‌اندازه‌ای باشد که به‌منزله زمینه‌ای برای واحد معنا در فرآیند تحلیل درنظر گرفته شود. محقق با هدف مورد نظر جهت دستیابی، هدایت می‌شود و هر واحد تحلیل، تمرکز متفاوتی را برای مطالعه الزام می‌کند. حجم نمونه باید براساس نیازهای اطلاعاتی تعیین شود تا بتوان با اطمینان کافی به مسأله تحقیق پاسخ داد (پاتون[1]، ۲۰۱۴؛ کریپندورف، ۲۰۰۴). به هنگام استفاده از منابع اسنادی، تعداد منابع براساس رسیدن به سطح اشباع در یافته‌های تحقیق، مشخص می‌شود، به‌عبارتی اگر با اضافه‌شدن منابع جدید، مطالب قابل توجه جدیدی به یافته‌های محقق اضافه نشود به این معنی است که اشباع حاصل شده است و می‌توان انتخاب نمونه‌ها را متوقف کرد.*
- *گام ۲. جمع‌آوری داده‌ها. پس از انتخاب نمونه‌ها و واحدهای تحلیل، جمع‌آوری داده‌های مربوط آغاز می‌شود. اگر داده‌ها از متون موجود استخراج شده باشند، انتخاب محتوا باید با آن‌چه که محقق می‌خواهد بداند منطبق شود. در صورت استفاده از منابع غیر متنی، ابتدا باید آن‌ها را به‌صورت متن تبدیل نمود. در این گام همچنین محقق با مطالعه بیشتر داده‌های جمع‌آوری شده، آمادگی لازم را برای ورود به مرحله تحلیل داده‌ها کسب می‌کند.*

مرحله ۳. تحلیل داده‌ها. مرحله سوم فرآیند پیشنهادی تحلیل محتوای کیفی، تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در مرحله قبل است که از طریق پنج گام تقسیم متن به واحدهای معنی، اجرای فرآیند کدگذاری، ارزیابی سازگاری کدگذاری انجام‌شده، ساختن مقوله‌ها و اصلاح نظام مقوله‌بندی در صورت نیاز انجام می‌شود. توضیحات بیشتر در خصوص گام‌های فوق به‌شرح زیر است (شیری و عظیمی، ۲۰۱٤؛ میرینگ، ۲۰۰۰؛ نندرف و کومار ، ۲۰۱۵؛ الو و کیگناس، ۲۰۰۸؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲؛ بنگستون، ۲۰۱٦):

- *گام ۱. تقسیم متن به واحدهای معنی. پس از مشخص‌کردن واحدهای تحلیل و جمع‌آوری داده‌ها، باید واحدهای معانی را در آن‌ها شناسایی نمود. پس از آن‌که واحدهای معنی شناسایی شد، محقق باید بررسی کند که آیا تمام جنبه‌های محتوا در رابطه با هدف پوشش داده شده است یا خیر. متن اصلی در کنار لیستی از واحدهای معنی مجددا خوانده می‌شود. هر واحد معنی شناسایی‌شده در متن اولیه، باید به نحوی مشخص شود. پس از انجام این فرآیند، بخش‌هایی از متن مشخص‌نشده، باقی می‌مانند. سپس محقق باید تصمیم بگیرد که آیا متن باقی‌مانده، باید لحاظ شود یا کنار گذاشته شود (بنگستون، ۲۰۱۶).*
- *گام ۲. اجرای فرآیند کدگذاری متن. پس از آزمون طرح کدگذاری و حاصل شدن سازگاری کافی که در مرحله برنامه‌ریزی صورت می‌گیرد، قواعد کدگذاری را می‌توان به تمام قسمت‌های متن اعمال کرد (بنگستون، ۲۰۱۶).*
- *گام ۳. ارزیابی سازگاری کدگذاری انجام‌شده. پس از کدگذاری کل مجموعه داده‌ها، باید سازگاری کدگذاری را دوباره کنترل نمود و در صورت نیاز با رفع اشکالات احتمالی، آن را بهبود داد.*
- *گام ۴. ساختن مقوله‌ها. در این گام از مرحله تحلیل داده‌ها، مقوله‌ها شناسایی می‌شوند. براساس فرآیند طراحی‌شده، قبل از تهیه مقوله‌های نهایی و به‌منظور کمک به شکل‌گیری آن‌ها، می‌توان از چند سطح زیرمقوله استفاده نمود. تمام زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها باید در داده‌هایی که از آن‌ها بوجود می‌آیند ریشه داشته باشند.*
- *گام ۵. اصلاح نظام مقوله‌بندی. پس از تعیین مقولات بر اساس داده‌های تحقیق و فرآیند کدگذاری، با بررسی مقولات بدست آمده، پژوهشگر نظام مقوله‌بندی را در صورت نیاز اصلاح و برخی مقولات را حذف و تعداد دیگری را اضافه می‌کند. در ابتدا، اغلب تعداد بیشتری مقوله تولید می‌شود، اما تعداد آن‌ها بعدا کاهش می‌یابد (برنارد[2]، ۱۹۹۱). اینکه چگونه محقق می‌داند چه زمانی مقوله‌بندی به‌اندازه کافی خوب است به هدف مطالعه بستگی دارد و مقوله‌بندی هنگامی که یک توضیح منطقی به دست می‌آید، پایان می‌یابد. با انجام این گام، این مرحله به پایان می‌رسد (بنگستون، ۲۰۱۶؛ شیری و عظیمی، ۲۰۱۴).*

مرحله ٤. نتیجه‌گیری. مرحله چهارم فرآیند پیشنهادی تحلیل محتوای کیفی، مرحله نتیجه‌گیری می‌باشد. این مرحله شامل معنادار نمودن مقوله‌ها و ویژگی‌های آن‌ها است. در این مرحله، نتیجه‌گیری انجام می‌شود و تجدیدنظر محقق از معانی مشتق‌شده از داده‌ها ارائه می‌شود. در انتهای این مرحله، مقولات نهایی و روابط بین آن‌ها مشخص می‌شود. این مرحله از دو گام فرعی به‌شرح زیر تشکیل شده است (شیری و عظیمی، ۲۰۱٤؛ میرینگ، ۲۰۰۰؛ الو و کیگناس، ۲۰۰۸؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲؛ بنگستون، ۲۰۱٦):

- *گام ۱. تحلیل نتایج حاصل از فرآیند کدگذاری: در این گام، محقق به تحلیل نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها و فرآیند کدگذاری انجام‌شده در مرحله قبل می‌پردازد و زمینه لازم برای شکل‌گیری نتیجه‌گیری تحقیق را فراهم می‌سازد. در این گام همچنین، خلاصه‌ای از مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها به‌صورت یک جدول برای درج در گزارش نهایی آماده می‌شود تا خواننده بتواند خلاصه‌ای سریع از نتایج را بدست آورد. علاوه بر این، یک نمونه از فرآیند تحلیل انجام‌شده به همراه اطلاعاتی با انجام بعضی از کمّی‌سازی‌ها که در آن زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها شمارش می‌شوند فراهم می‌شود (بنگستون، ۲۰۱۶).*

---

[1] Patton
[2] Burnard

- *گام ۲. ارائه مدل، چارچوب یا نقشه مفهومی مقولات: در این گام، نتیجه‌گیری نهایی تحقیق انجام می‌شود. تحلیل محتوای کیفی، شمارش و مفهوم آماری را تولید نمی‌کند؛ به جای آن، الگوها و مقوله‌های مهم برای یک واقعیت اجتماعی را کشف می‌کند. در این گام محقق اقدام به ارائه مقوله‌های نهایی، بررسی ویژگی‌ها و ابعاد مقوله‌ها و شناسایی روابط بین آن‌ها و در صورت لزوم، ارائه مدل، چارچوب یا نقشه مفهومی مقولات می‌نماید.*

مرحله ۵. ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق. این مرحله از فرآیند پیشنهادی، ارزیابی قابلیت اطمینان تحقیق انجام‌شده است. بدین منظور از چهار معیار قابلیت اعتبار[۱] ، قابلیت انتقال[۲]، قابلیت اعتماد[۳] و قابلیت‌تصدیق[۴] استفاده می شود. براساس معیارهای چهارگانه فوق، چهار گام برای این مرحله درنظر گرفته شده است و در طی هر کدام از گام‌های تعریف‌شده، محقق با انجام بررسی‌های لازم و رفع اشکالات احصاءشده، ضمن افزایش قابلیت اطمینان تحقیق، شواهد لازم را در این خصوص فراهم می‌کند. گام‌های این مرحله عبارتند از (شیری و عظیمی، ۲۰۱٤؛ میرینگ، ۲۰۰۰؛ ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲؛ بنگستون، ۲۰۱٦):

- *گام ۱. ارزیابی قابلیت اعتبار: قابلیت اعتبار به نمایش کافی از ساختارهای دنیای اجتماعی تحت مطالعه (برادلی[۵]، ۱۹۹۳) و میزان منطقی و مستدل بودن نتایج اشاره دارد. برای افزایش قابلیت اعتبار تحقیق می‌توان از اقداماتی نظیر تعامل طولانی‌مدت در زمینه تحقیق، مشاهده مداوم، استفاده از منابع مختلف برای جمع‌آوری داده‌ها، مثلث‌سازی، تحلیل موارد منفی، بررسی تفسیرها در مورد داده‌های خام، بحث و گفت‌وگوی همکار و بررسی اعضا استفاده نمود (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵؛ وبر، ۱۹۹۰؛ داون-وامبولت، ۱۹۹۲؛ بنگستون، ۲۰۱۶).*
- *گام ۲. ارزیابی قابلیت اعتماد. قابلیت اعتماد به انسجام فرآیند داخلی و نحوه توجیه محقق برای تغییر شرایط در پدیده اشاره می‌کند (برادلی، ۱۹۹۳). روش اصلی برای ایجاد قابلیت‌اعتماد، ممیزی داده‌های خام، فرآیندهای تحقیق و یافته‌ها می‌باشد.*
- *گام۳. ارزیابی قابلیت تصدیق. قابلیت تصدیق اشاره به این دارد که تا چه حد ویژگی‌های داده‌ها، همانطور که توسط محقق مطرح شده است، می‌تواند توسط دیگران که نتایج تحقیق را می‌خوانند یا بررسی می‌کنند تصدیق شود (برادلی، ۱۹۹۳). برای ایجاد قابلیت تصدیق هم‌چون قابلیت اعتماد از ممیزی فرآیندهای تحقیق و یافته‌ها استفاده می‌شود.*
- *گام۴. ارزیابی قابلیت انتقال. قابلیت انتقال به میزانی که فرضیه کار محقق را بتوان در زمینه دیگری اعمال کرد اشاره می‌کند. قابلیت انتقال مطالعه را توسط اقداماتی نظیر توصیف و گزارش غنی از روند تحقیق و مستندسازی دقیق پردازش داده‌ها، رویه‌های استفاده شده برای رسیدن به انواع داده‌ها و طرح کدگذاری شامل: شماره شناسایی، نام‌های مقوله، تعاریف دقیق مقوله، قواعد کدگذاری و نمونه‌ها می‌توان تضمین نمود (فاستر[۶]، ۲۰۰۴؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹).*

مرحله ٦. ایجاد گزارش و ارائه نتایج. در مرحله پایانی فرآیند پیشنهادی تحلیل محتوای کیفی، گزارشی تهیه و ارائه می‌شود (شیری و عظیمی، ۲۰۱٤). برای اجرای این مرحله، یک گام درنظر گرفته شده است که به‌شرح زیر است (الو و کیگناس، ۲۰۰۸؛ جانگ و وایلدموث، ۲۰۰۹؛ بنگستون، ۲۰۱٦):

- *گام ۱. تدوین گزارش شامل روش‌های استفاده شده و یافته‌های تحقیق: در مورد تحلیل محتوای کیفی، محقق، تصمیمات و شیوه‌های خود را در رابطه با برنامه‌ریزی صورت‌گرفته، جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل داده‌ها و ارزیابی قابلیت اطمینان مطالعه به همراه نتایج بدست‌آمده گزارش می‌دهد. نتایج به‌دست آمده در مرحله نتیجه‌گیری، بخش مهمی از گزارش تهیه‌شده را تشکیل می‌دهد. شکل و وسعت گزارش در نهایت به اهداف خاص تحقیق بستگی خواهد داشت (پاتون، ۲۰۰۲).*

۵- مطالعه موردی: تحلیل اسناد بالادستی مرتبط با تدوین‌برنامه‌راهبردی دانشگاه پیام نور

به‌عنوان یك مطالعه موردی، در این بخش به اجرای فرآیند تحلیل محتوای کیفی بهبودیافته به‌منظور تحلیل اسناد بالادستی مرتبط در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه‌ریزی راهبردی دانشگاه پیام نور به‌عنوان یکی از دانشگاه‌های منتخب کشور پرداخته شده است. یکی از گام‌های مهم در تدوین برنامه‌های راهبردی، تدوین ارکان جهت‌ساز است که بدین منظور لازم است با استفاده از روش‌های تحلیل اسنادی مناسب و نظام‌مند، اسناد بالادستی سازمان ها تحلیل شود. روش‌هایی که بدین منظور استفاده می شوند باید ضمن برخورداری از سرعت، دقت و کیفیت مناسب در انجام کار، از اعتبار کافی در نتایج بدست آمده نیز باید برخوردار باشند. یکی از مناسب‌ترین روش‌ها برای این منظور روش تحلیل محتوی کیفی است. در تحقیق حاضر، برای تحلیل اسنادی از چارچوب فرآیندی بهبود یافته

---

[۱] Credibility
[۲] Transferability
[۳] Dependability
[۴] Confirmability
[۵] Bradley
[۶] Foster

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. به‌عنوان یکی از شواهد اعتبارسنجی فرآیند ارائه شده، نتایج بدست آمده، مورد تایید هیئت رئیسه و کمیته راهبردی دانشگاه مورد مطالعه و تیم خبرگان و کارشناسانی که به امر تدوین برنامه راهبردی دانشگاه مورد نظر مشغول بودند قرار گرفت. تشریح بیشتر مراحل و نتایج بدست آمده به‌شرح زیر است.

۵-۱- اجرای چارچوب فرایند بهبودیافته تحلیل محتوای کیفی

با توجه به توضیحات ارائه‌شده در بخش مربوط به معرفی چارچوب فرآیند بهبودیافته، مراحل فوق در خصوص موضوع مطالعه موردی به اجرا گذاشته شد. توضیحات مربوط به گام‌های مرحله یک و دو فرآیند به اجرا گذاشته شده به‌طور خلاصه به‌شرح زیر می‌باشد:

- *موضوع پژوهش حاضر، تحلیل اسناد بالادستی موثر در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه مورد نظر است و هدف پژوهش، بررسی این اسناد و استخراج و جمع‌بندی عناصری است که لازم است در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه فوق، مدنظر قرار گیرد.*
- *رویکرد تحلیل محتوایی انتخاب‌شده، با توجه به نوع تحقیق و هدف انتخاب‌شده، کیفی و از نوع استقرایی است که در مواردی که مفید است از قیاس نیز استفاده شده است. محقق در این تحلیل محتوای کیفی، به‌دنبال محتوای آشکار است نه محتوای پنهان، چرا که مقوله‌های مورد جستجو که عناصر موثر در تدوین برنامه راهبردی دانشگاه مورد مطالعه هستند به صراحت در منابع مربوط که اسناد بالادستی هستند ارائه‌شده‌اند و محقق به دنبال استخراج و جمع‌بندی آن‌ها در قالب مقوله‌ها خواهد بود؛ لذا رویکرد تحلیل محتوای کیفی انتخاب‌شده، رویکرد تحلیل محتوای کیفی تجمیعی است.*
- *چون تحلیل آشکار است، لذا تمرکز آن بر ساختار سطحی نمونه‌ها است، سیستم کدگذاری اصلی، استقرایی بوده و البته از کدگذاری قیاسی نیز برای تقویت و یا اصلاح کدگذاری اصلی استفاده شد. در انتها برای نام‌گذاری، حتی‌الامکان از کلمات استفاده‌شده در منابع استفاده شده و محقق سعی نمود به متن، نزدیک بماند.*
- *جامعه آماری تحقیق، اسناد بالادستی مرتبط با تدوین برنامه راهبردی دانشگاه مورد مطالعه است.*
- *واحدهای تحلیل، هر کدام از اسناد بالادستی انتخاب‌شده براساس جامعه آماری است و انتخاب نمونه‌ها از طریق جستجوی منابع، انتخاب موارد مناسب در خصوص موضوع و هدف مطالعه انجام شد. در این انتخاب میزان اعتبار منابع، تاریخ انتشار آن‌ها، میزان نزدیکی به موضوع تحقیق و غیره موثر بود. با توجه به موضوع و اهداف تحقیق، بیانات و رهنمودهای مقام معظم رهبری، قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی، برنامه پنجساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در حوزه آموزش عالی، ابلاغیه محورهای کلان اقتصاد مقاومتی معاون اول رئیس جمهور در وزارت علوم، نقشه جامع علمی کشور؛ برنامه آمایش آموزش عالی، سند راهبردی گفتمان توسعه نظام آموزش، پژوهش و فناوری، سند راهبردی وزارت علوم، سند دانشگاه اسلامی؛ سیاست‌های کلی علم و فناوری، سیاست‌ها و اولویت‌های علم و فناوری کشور در دوره زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰، قوانین احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور و برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ابلاغیه تعیین اولویت‌های حوزه آموزش عالی کشور تا سال ۱۴۰۰، برنامه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در دولت دوازدهم به‌عنوان اسناد نهایی انتخاب گردیدند.*
- *روش جمع‌آوری داده‌ها شامل جستجو در منابع، انتخاب موارد مناسب، مطالعه آن‌ها، مشخص‌کردن مطالب مفید و جمع‌آوری آن‌ها است.*
- *آماده‌سازی و آشنایی با داده‌ها از طریق تهیه منابع و مطالعه منابع انتخاب شده، انجام شد.*
- *جمع‌آوری داده‌ها با مشخص‌کردن بخش‌های‌مناسب در منابع مطالعه‌شده و کپی آن‌ها در بانک نرم‌افزاری تهیه‌شده، انجام شد.*
- *فرآیند کدگذاری طرح‌ریزی‌شده شامل استخراج واحدهای معنا، کدگذاری واحدهای معنای استخراج‌شده، ایجاد زیرمقوله‌های اولیه و ثانویه، ایجاد مقوله‌های نهایی است.*

۵-۲- نتایج بدست آمده از اجرای فرآیند بهبودیافته تحلیل محتوای کیفی

نتایج بدست‌آمده از اجرای فرآیند تحلیل محتوای کیفی اسناد بالادستی انتخاب‌شده به‌شرح زیر است:

- *با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل محتوای کیفی اسناد بالادستی، تعداد ۲۹۶ واحد معنی در متون مطالعه شده، انتخاب گردید.*
- *در گام بعد، پس از انجام کدبندی، ۱۷۵ کد براساس واحدهای معنی استخراج‌شده از اسناد بالادستی احصاء گردید.*
- *در گام بعد، ۸۹ زیرمقوله اولیه از کدهای تشکیل‌شده، بدست آمد که با انجام یك مرحله مقوله‌بندی مجدد، ۲۳ مقوله ثانویه شکل گرفت.*
- *در گام بعد، براساس مقوله‌های ثانویه بدست‌آمده، طی یك مرحله مقوله‌بندی نهایی، ۵ مقوله اصلی ارتقاء وضعیت پژوهشی و فناوری؛ ارتقاء وضعیت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویان؛ ارتقاء وضعیت آموزشی و تحصیلات تکمیلی؛ ارتقاء منابع، زیرساخت و توسعه مدیریت؛ ارتقاء حوزه بین‌الملل بدست آمد.*
- *در گام آخر، موارد احصاء شده به تفکیك تاثیرگذاری در هر یك از ارکان جهت‌ساز مرتب شده و ارائه گردید.*

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

نمونه‌ای از فرآیند کدگذاری انجام‌شده در مطالعه موردی به همراه نمونه‌ای از زیرمقوله‌های اولیه، ثانویه و مقوله نهایی ایجاد شده در **جداول ۳** و **٤** ارائه شده است:

جدول ۳- نمونه ای از فرآیند کدگذاری انجام‌شده در مطالعه موردی.

Table 3- An example of the coding process performed in the case study.

ردیف	سند	واحد معنا	کد	زیرمقوله اولیه	زیرمقوله ثانویه	مقوله
1	برنامه پنجساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران	دولت موظف است به‌منظور افزایش سهم آموزش‌های مهارتی در نظام آموزشی کشور با رویکرد تحقق اقتصاد مقاومتی و اقتصاد دانش‌بنیان در طول اجرای قانون برنامه از طریق بازنگری و اصلاح ساختار نظام اداری دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و افزایش منابع و تجهیزات نسبت به افزایش سهم دانشگاه فنی و حرفه‌ای و دانشگاه جامع علمی- کاربردی در نظام آموزشی کشور اقدام و تجهیزات آموزشی هنرستان‌ها، آموزشکده‌ها و دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای را به‌روز نماید.	افزایش سهم دانشگاه فنی و حرفه ای	توسعه آموزش‌های مهارتی	بهبود برنامه‌ریزی آموزشی	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی
2	برنامه پنجساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مکلف است نسبت به ساماندهی مربیان حق‌التدریس آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای زیرمجموعه وزارت آموزش و پرورش که به وزارت مذکور انتقال یافته‌اند، تا سال دوم اجرای قانون برنامه اقدام نماید.	ساماندهی مربیان فنی و حرفه‌ای	توسعه آموزش‌های مهارتی	بهبود برنامه‌ریزی آموزشی	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی

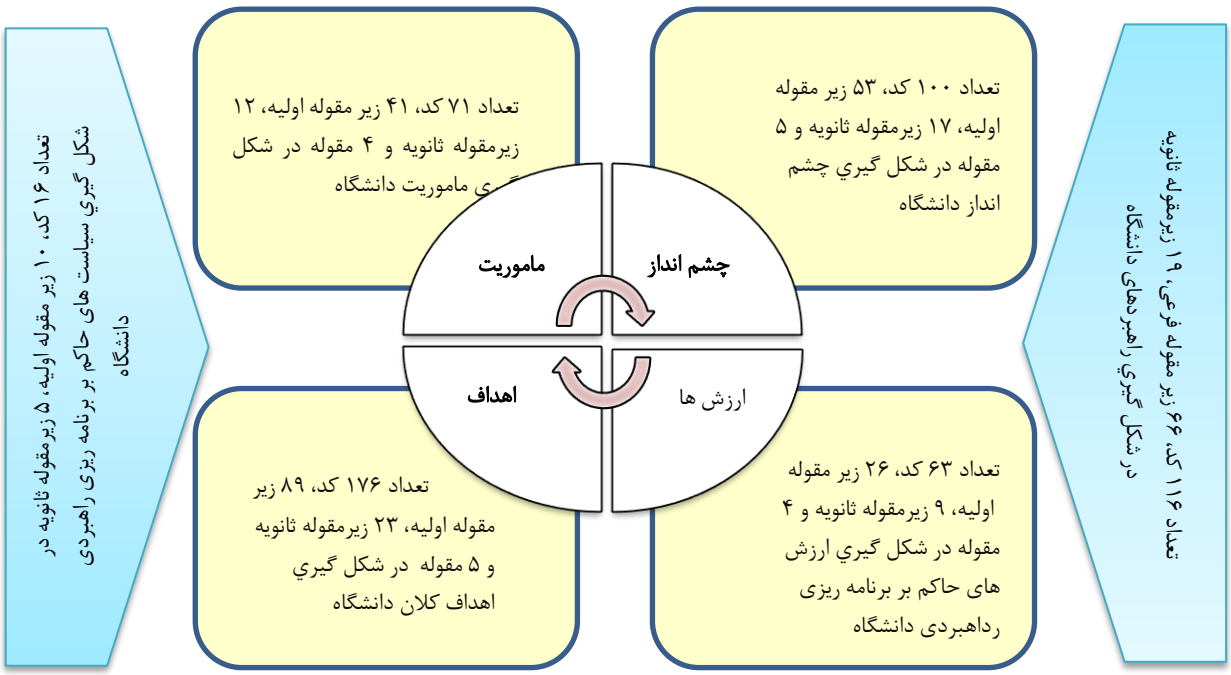

شکل ۳- فراوانی کدها، زیرمقوله ها و مقوله‌های نهایی قابل استفاده در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه مورد مطالعه.

Figure 3- Frequency of codes, subcategories and final categories that can be used in formulating of directional pillars of the strategic plan of the studied University.

جدول ۴- نمونه ای از زیرمقوله‌های اولیه و ثانویه و مقوله نهایی ایجاد شده در مطالعه موردی.

Table 4- An example of the primary and secondary subcategories, and final categories created in the case study.

ردیف	زیرمقوله اولیه	تعداد کدهای مرتبط	زیرمقوله ثانویه	مقوله
1	ارتقاء دانشگاه به عرصه کارآفرینی.	1	ارتقاء جامعه‌محوری، پژوهش، خلاقیت و کارآفرینی در دانشگاه	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی
2	ارتقاء نظام آموزشی به پژوهش‌محوری.	1		
3	ارتقاء نظام آموزشی به مساله محوری و خلاقیت‌پروری.	1		
1	تقویت رشته هنر اسلامی و صنایع دستی.	5	ارتقاء علوم انسانی و هنر اسلامی	
2	توسعه و ارتقاء علوم انسانی.	6		
1	افزایش جذب تحصیلات تکمیلی.	6	توسعه تحصیلات تکمیلی	
2	توسعه رشته‌های پژوهش‌محور.	1		
1	ارتقاء علوم پایه و تحقیقات بنیادی.	2		
2	ارتقاء هدایت تحصیلی.	4		
3	اصلاح رشته‌ها براساس تقاضا، نیاز و تحولات نوین.	3		
4	آموزش‌های اثربخش یادگیری و خلاقیت.	1		
5	بهبود برنامه‌ریزی آموزشی برای رفع نیاز جامعه.	5	بهبود برنامه‌ریزی آموزشی	
6	بهبود شیوه‌های آموزشی.	2		
7	تقویت رشته هنر اسلامی و صنایع‌دستی.	1		
8	توسعه آموزش‌های مهارتی.	8		
9	توسعه رشته‌ها براساس نیاز جامعه.	3		
10	توسعه علوم و فناوری‌های میان‌رشته‌ای.	2		
11	گسترش گرایش‌های میان‌رشته‌ای علوم انسانی.	1		

فراوانی تعداد مقولات احصاء شده در اسناد بالادستی به طور خلاصه در **جدول ۵** نشان داده شده است:

جدول ۵- وضعیت فراوانی مقولات احصاء شده براساس اسناد بالادستی مورد تحلیل قرار گرفته در مطالعه موردی.

Table 5- The status of the frequency of the counted categories based on the upstream documents analyzed in the case study.

عنوان سند/ حوزه‌های کارکردی	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی	ارتقاء حوزه بین الملل	ارتقاء پژوهش و فناوری	ارتقاء وضعیت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویان	ارتقاء منابع، زیرساخت و توسعه مدیریت	جمع تکرار
۱- کتابچه بیانات و رهنمودهای مقام‌معظم رهبری در حوزه آموزش‌عالی.	3		2	16	2	23
۲- سند دانشگاه اسلامی.	14		3	31	4	52
۳- برنامه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در دولت ۱۲.	8	11	9	10	9	47
۴- نقشه جامع علمی کشور.	15	2	13	6	7	43
۵- سیاست‌های کلی علم و فناوری.	8	3	10	9	5	35
۶- برنامه پنجساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران.	7	10	6	2	9	34
۷- سند راهبردی وزارت علوم.	5		1	6	4	16
۸- احکام دائمی.	3	2	1	3	2	11
۹- سیاست‌ها و اولویت‌های علم وفناوری کشور در دوره زمانی۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰.	4		4	1	1	10
۱۰- ابلاغیه تعیین اولویت‌های حوزه آموزش عالی کشور تا سال ۱۴۰۰.	3		2	1	1	7
۱۱- سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی.		2	2		1	5
۱۲- سند راهبردی گفتمان توسعه نظام آموزش، پژوهش و فناوری.				3	2	5

عنوان سند/ حوزه‌های کارکردی	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی	ارتقاء حوزه بین الملل	ارتقاء پژوهش و فناوری	ارتقاء وضعیت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویان	ارتقاء منابع، زیرساخت و توسعه مدیریت	جمع تکرار
عنوان سند/ حوزه‌های کارکردی.	ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی	ارتقاء حوزه بین الملل	ارتقاء پژوهش و فناوری	ارتقاء وضعیت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویان	ارتقاء منابع، زیرساخت و توسعه مدیریت	جمع تکرار
۱۳- ابلاغیه محورهای کلان اقتصاد مقاومتی معاون اول رئیس جمهور در وزارت علوم-۱۳۹۵.	3					3
۱۴- برنامه آمایش آموزش عالی.	3					3
۱۵- قانون مصوب مجلس.			1	1		2
جمع تکرار	76	30	54	89	47	296

فراوانی کدها، زیرمقوله‌های اولیه و ثانویه و در نهایت مقوله‌های نهایی که لازم است براساس قابلیت استفاده در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه پیام نور، مورد استفاده قرار گیرد به تفکیك ارکان چهارگانه و سیاست‌های حاکم بر برنامه‌ریزی راهبردی و راهبردهای مربوط در **شکل ۳** نشان داده شده است:

فهرست مقوله‌های نهایی و زیرمقوله‌های ثانویه شکل‌دهنده آن‌ها به همراه فراوانی هر کدام به شرح زیر می‌باشد:

- *مقوله ارتقاء آموزش و تحصیلات تکمیلی (با فراوانی: ۷۶ مورد): ارتقاء کیفیت آموزش (۳۲)، ارتقاء کمّی آموزش (۲۰)، ارتقاء علوم انسانی و هنر اسلامی (۱۱)، توسعه تحصیلات تکمیلی (۷)، ارتقاء آموزش‌های خلاق و کارآفرین (۶).*
- *مقوله ارتقاء پژوهش و فناوری(با فراوانی: ۵۴ مورد): ارتقاء پژوهش‌های مساله محور (۲۶)، توسعه زیرساخت‌های پژوهش (۲۱)، ارتقاء کیفیت پژوهش (۵)، ارتقاء همکاری‌های پژوهشی ملّی و بین‌المللی (۲).*
- *مقوله ارتقاء وضعیت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویان (با فراوانی: ۸۹ مورد): ترویج باورهای دینی، انقلابی، عقلانیت، قانون‌مداری، نظم‌پذیری (۳۰)؛ ارتقاء اخلاق مداری، اخلاق حرفه‌ای، نشاط علمی، خودآگاهی، خودباوری و امید به آینده دانشجویان و هیات علمی (۲۷)؛ کمک به ترویج الگوی اسلامی‌ایرانی (۱۸)؛ تقویت روحیه نقد، پرسش‌گری و نظریه‌پردازی در دانشجویان (۱۴).*
- *مقوله ارتقاء حوزه بین‌الملل (با فراوانی: ۳۰ مورد): توسعه دیپلماسی علمی و فناوری (۱۵)، حضور فعال در مجامع بین‌المللی(۷)، راه‌اندازی شعب خارجی (۴)، ترویج زبان فارسی (۲)، استفاده از متخصصان ایرانی مقیم خارج (۲).*
- *مقوله ارتقاء حوزه منابع، زیرساخت و توسعه مدیریت (با فراوانی: ۴۷ مورد): جذب منابع مالی (۱۷)، بهبود وضعیت مدیریت دانشگاه (۱۱)، توسعه فناوری‌های زیرساختی (۸)، کمک به بهبود وضعیت رفاهی دانشجویان و هیات علمی (۶)، تقویت مدیریت مالی (۵).*

در نهایت براساس خروجی‌های تحلیل محتوای کیفی صورت گرفته و مقوله‌بندی‌های انجام شده، عوامل اصلی و فرعی که لازم است در تدوین ارکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه پیام نور مدنظر قرار گیرد شامل ۵ عامل اصلی و ۲۶ عامل فرعی تعیین شده است که فهرست آن‌ها در **شکل ٤** نشان داده شده است:

نشریه تصمیم‌گیری و تحقیق در عملیات، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحه: ۵۰۹-۴۹۲

شکل ۴- عوامل اصلی و فرعی موثر در تدوین ا رکان جهت‌ساز برنامه راهبردی دانشگاه مورد مطالعه.

Figure 4- The main and secondary factors affecting the formulation of directional pillars of the strategic plan of the studies university.

۶- جمع بندی و نتیجه‌گیری

روش تحلیل محتوای کیفی یکی از رویکردهای کلی تحلیل محتواست که در مطالعات مختلف از فرآیندهای مختلفی برای پیاده‌سازی آن استفاده‌شده است. تنوع و تعدد مراحل و گام‌های استفاده‌شده در فرآیندهای مختلف و پیچیدگی‌های آن‌ها، انتخاب فرآیند تحلیل محتوای کیفی مناسب را مشکل نموده و تمایل کاربران نا آشنا با این روش را در استفاده از آن به شدت کاهش داده است. هدف این مقاله، بررسی فرآیندها و مراحل بکار رفته برای پیاده‌سازی روش تحلیل محتوای کیفی و دستیابی به یک چارچوب فرآیندی تلفیقی در این خصوص و در صورت امکان بهبود آن بوده‌است به نحوی که با برطرف‌کردن مشکلات فرآیندهای موجود، ضمن افزایش تسهیل انتخاب و استفاده از آن، تمایل کارشناسان فعال در حوزه تحلیل منابع اسنادی برای استفاده از این روش را افزایش داد. با توجه به هدف تحقیق، در بخش روش‌شناسی تحقیق، از روش فراتلفیق هفت‌مرحله‌ای ساندوسکی و باروسو در قالب فازهای سه‌گانه روش فراتلفیق نوبلت و هیر استفاده شد. بدین منظور شش فرآیند برای اجرای تحلیل محتوای کیفی در مطالعات منتشر شده، شناسایی و بررسی گردید. با ترکیب اولیه نتایج بدست‌آمده، مراحل و گام‌های فرآیند تحلیل محتوای کیفی در قالب شش مرحله اصلی و هجده گام فرعی تلفیق گردید که پس از انجام گام ارزیابی قابلیت‌اطمینان تحقیق از طریق اخذ نظرات خبرگان و صاحب‌نظران حوزه روش‌های تحقیق، با اصلاحات انجام‌شده، الگوی نهایی فرآیند در قالب شش مرحله اصلی و شانزده گام فرعی، نهایی و ارائه گردید.

تغییرات و اصلاحات صورت‌گرفته در فرآیند ارائه‌شده، مشخصا در سه بخش تلفیق یا تفکیک گام‌های فرعی، جایگزینی برخی از مراحل و گام‌ها با یکدیگر، تغییر در نوع روابط بین مراحل و شکل کلّی فرآیند انجام پذیرفته است. در بخش اول، به‌منظور بهبود روند گام‌ها و مراحل فرآیند و سهولت استفاده از آن، برخی از گام‌های کم‌کاربردتر از فرآیند حذف شدند. همچنین برای افزایش شفافیت الگو، برخی از گام‌ها به گام‌های جزئی‌تر و مشخص‌تری تفکیک شدند. در بخش دوم، برخی از گام‌ها و مراحل به دلیل سنخیت و سازگاری بیشتر و

عملکرد بهتر در فرآیند تحلیل محتوا، با یکدیگر جابجا شدند. در بخش سوم، ضمن تخصیص ترتیب و توالی منطقی بین مراحل و گام‌ها، روابط غالبا خطی بین مراحل مختلف با روابط غیرخطی و دوطرفه جایگزین شده و شکل کلی فرآیند به حالت چرخه‌ای تغییر یافت. در طراحی این فرآیند، مرحله برنامه‌ریزی، مرحله مرکزی فرآیند را تشکیل می‌دهد و طرح‌ریزی اولیه سایر مراحل در آن انجام می شود و از طرفی با توجه به اشکالات احصاءشده در هر یک از مراحل، در صورت لزوم، طرح‌ریزی‌های اولیه انجام شده، اصلاح شده و براساس اصلاحات صورت‌گرفته، بخش‌های مربوط در سایر مراحل اصلاح می‌شوند. برخورداری از نظم و ترتیب منطقی بین مراحل و گام‌های مختلف، شفافیت و تسهیل در اجرای فرآیند پیشنهادی را افزایش داده است و با توجه به نوع طراحی صورت‌گرفته و امکان بازخورد تمام مراحل فرآیند با یکدیگر، فرآیند حالتی پویا به خود گرفته و دائما خود را اصلاح نموده و بهبود می‌دهد و در نتیجه به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای به بهبود عملکرد و افزایش قابلیت‌اطمینان تحقیق و یافته‌های آن کمک می‌کند.

در بخش آخر این مقاله، به‌عنوان یک مطالعه موردی، به استفاده از چارچوب حاصله در فرآیند تدوین برنامه راهبردی دانشگاه پیام نور به‌عنوان یکی از دانشگاه‌های منتخب کشور پرداخته شد. یکی از اقدامات اساسی در تدوین برنامه راهبردی سازمان‌ها، تدوین ارکان جهت‌ساز است که نقش مهمی در جهت‌دهی به سایر مراحل برنامه‌ریزی راهبردی ایفا می‌نماید. به‌منظور تبیین ارکان جهت‌ساز هر سازمانی ضروری است با استفاده از روش‌های تحلیل اسنادی مناسب و نظام مند، به اسناد بالادستی آن سازمان مراجعه نمود و مواردی که لازم است در تدوین ارکان جهت‌ساز، مدنظر قرار گیرند را استخراج نمود. با وجود مزایای فراوان روش تحلیل محتوای کیفی، برای انجام این مرحله از برنامه ریزی راهبردی سازمان ها معمولا از روش‌های مطالعات کتابخانه‌ای استفاده می‌شود که از سرعت، دقت، کیفیت و اعتبار یافته‌های مناسبی برخوردار نیست. در بخش دوم این مقاله، به‌عنوان یک مطالعه موردی و به‌عنوان روش دوم اعتبارسنجی فرآیند ارائه‌شده، تعداد پانزده مورد از اسناد بالادستی مرتبط با تدوین برنامه راهبردی دانشگاه مورد مطالعه، مورد تحلیل گرفت و موضوعات تاثیرگذار در این زمینه در قالب ۲۹۶ واحد معنا، ۱۷۵ کد، ۸۹ زیرمقوله اولیه، ۲۳ زیرمقوله ثانویه و ۵ مقوله نهایی، جمع‌بندی گردید و براساس نتایج بدست آمده، در نهایت عوامل اصلی و فرعی که لازم است در تدوین ارکان جهت‌ساز دانشگاه مورد مطالعه مدنظر قرار گیرند که به ترتیب شامل ۵ عامل اصلی و ۲۶ عامل فرعی می‌باشد تعیین گردیدند. نتایج بدست‌آمده از این فرآیند مورد تایید هیئت رئیسه و تیم راهبردی و تیم خبرگان و کارشناسانی که در حال تدوین برنامه راهبردی دانشگاه مورد نظر بودند قرار گرفت.

در انتها یادآور می‌شود با وجود تلاش صورت‌گرفته در این تحقیق و نتایج بدست‌آمده، توسعه ابزار و تکنیک‌های کمکی قابل‌استفاده در گام‌های مختلف چارچوب فرآیندی که ضمن تسهیل در اجرای گام‌ها، سرعت و دقت آن را نیز ارتقاء دهد نیاز به بررسی‌های بیشتری داشته و می‌تواند کمک‌های شایانی به محققینی که در تحقیق خود از این روش بهره می‌برند بنماید.

مشارکت نویسندگان

مقاله حاصل مستخرج از رساله دکتری آقای مهندس محمدرضا نصیری تحت راهنمایی آقای دکتر جبل عاملی بوده و مورد مطالعه ارائه شده، بخشی از پروژه تدوین برنامه‌ریزی راهبردی دانشگاه پیام نور است که در سال ۱۳۹۸ با حمایت ریاست وقت دانشگاه مزبور انجام گرفته است.

تعارض با منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضادی در منافع در مورد انتشار این نسخه وجود ندارد.

منابع

Arabsorkhi, A., Khodabandeh, A., & Tashakori, L. (2014). A framework for the formulation of security issues in the field of e-learning using Meta-Synthesis method. *Management science letters*, *4*(9), 1899-1906.
Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *Nursing plus open*, *2*, 8-14.
Bradley, J. (1993). Methodological issues and practices in qualitative research. *The library quarterly*, *63*(4), 431-449.
Burnard, P. (1991). A method of analysing interview transcripts in qualitative research. *Nurse education today*, *11*(6), 461-466.
Cavanagh, S. (1997). Content analysis: concepts, methods and applications. *Nurse researcher*, *4*(3), 5-16.
Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, *62*(1), 107-115.
Forman, J., Damschroder, L. (2008). Empirical methods for bioethics: a primer. In L. Jacoby and L. A. Siminoff (Eds.), *Advances in bioethics* (Vol. 11). Emerald Publishing Limited.

Foster, A. (2004). A nonlinear model of information-seeking behavior. *Journal of the American society for information science and technology*, *55*(3), 228-237.

Ghaedi, M., & Golshani, A. (2016). Content analysis method, from quantitative to qualitative. *Psychological methods and models*, *7*(23), 57-82. (**In Persian**). http://jpmm.miau.ac.ir/article_1905.html

Graneheim, U. H., Lindgren, B. M., & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse education today*, *56*, 29-34.

Hammell, K. W. (2007). Quality of life after spinal cord injury: a meta-synthesis of qualitative findings. *Spinal cord*, *45*(2), 124-139. https://doi.org/10.1038/sj.sc.3101992

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, *15*(9), 1277-1288.

Iman, M. T., & Noushadi, M. R. (2012). Qualitative content analysis. *Pazhuhesh*, *3*(2), 15-44. (**In Persian**). http://ensani.ir/fa/article/306236/%D8%AA%D8%AD%D9%84%DB%8C%D9%84-%D9%85%D8%AD%D8%AA%D9%88%D8%A7%DB%8C-%DA%A9%DB%8C%D9%81%DB%

Jeong, J. S., Son, H. M., Jeong, I. S., Son, J. S., Shin, K. S., Yoonchang, S. W., ... & Han, S. H. (2016). Qualitative content analysis of psychologic discomfort and coping process after needlestick injuries among health care workers. *American journal of infection control*, *44*(2), 183-188.

Joffe, H., & Yardley, L. (2004). Content and thematic analysis. In *Research methods for clinical and health psychology*, *56*, 68. https://books.google.com/books?id=SHiUvmKzuFwC&lpg=PA5

U&dq=Content%20analysis%20(qualitative%2C%20thematic&lr&pg=PA56#v=onepage&q=Content%20analysis%20(

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: an introduction to its methodology*. SAGE.

Mayring, P. (2004). Qualitative content analysis. *A companion to qualitative research*, *1*(2), 159-176.

Neuendorf, K. A., & Kumar, A. (2015). Content analysis. *The international encyclopedia of political communication*, 1-10. https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc065

Noblit, G. (1988). Meta-ethnography: synthesizing qualitative studies (qualitative research methods)

O'Connell, R., & Downe, S. (2009). A metasynthesis of midwives' experience of hospital practice in publicly funded settings: compliance, resistance and authenticity. *Health*, *13*(6), 589-609.

Patton, M. Q. (2014). *Qualitative, research & evaluation methods*. SAGE Publications.

Polit, D. F., & Beck, C. T. (2008). *Nursing research: Generating and assessing evidence for nursing practice*. Lippincott Williams & Wilkins.

Richards, L., & Morse, J. M. (2012). *Readme first for a user's guide to qualitative methods*. SAGE Publications.

Sandelowski, M., & Barroso, J. (2006). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer publishing company.

Schilling, J. (2006). On the pragmatics of qualitative assessment: Designing the process for content analysis. *European journal of psychological assessment*, *22*(1), 28-37. https://doi.org/10.1027/1015-5759.22.1.28

Shiri, T., Azimi, N. (2014). Comparative study of qualitative content analysis and hermeneutic method. Sociological studies, *4*(15), 79-99. (**In Persian**). http://jss.iaut.ac.ir/article_521103_en.html

Tabrizi, M. (2014). Qualitative content analysis from the perspective of deductive and inductive approaches. *Social science*, *64*(93), 105-137. (**In Persian**). DOI: 10.22054/QJSS.2014.344

Vaismoradi, M., Jones, J., Turunen, H., & Snelgrove, S. (2016). Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. *Journal of nursing education and practice*, *6*(5). http://dx.doi.org/10.5430/jnep.v6n5p100

Walsh, D., & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review. *Journal of advanced nursing*, *50*(2), 204-211.

Williams, T. L., Smith, B., & Papathomas, A. (2014). The barriers, benefits and facilitators of leisure time physical activity among people with spinal cord injury: a meta-synthesis of qualitative findings. *Health psychology review*, *8*(4), 404-425.

Zeighami, R., Bagheri Nesami, M., Oskouei, F., Yadavar Nikravesh, M. (2008). Content analysis. *Iran jornal nursing*, *21*(53). http://ijn.iums.ac.ir/article-1-408-en.html

Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2009). Qualitative analysis of content. In B. Wildemuth (Ed.), *Applications of social research methods to questions in information and library science*. Westport, CT: Libraries Unlimited.

Licensee Decisions & Operations Research. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).